

DR KINGA BIAŁEK – polonistka i hebraistka. Prowadzi badania we współpracy z IBE i CKE. Od 2015 roku pracuje w Szkole Edukacji Polsko-Amerykańskiej Fundacji Wolności i Uniwersytetu Warszawskiego jako dydaktyczka literatury i języka polskiego oraz tutorka nauczycieli języka polskiego. Interesuje ją wszystko, co jest związane z dydaktyką języka polskiego, z uczniami, z nowoczesną, efektywną i wartościową edukacją.

PODEJŚCIE TUTORSKIE W PRACY Z UCZNIAMI O SZCZEGÓLNYCH UZDOLNIENIACH

KINGA BIAŁEK

WSTĘP

W szkołach od zawsze pracowano z uczniami i uczennicami, którzy wykazywali szczególne uzdolnienia w różnych dziedzinach. Odkrycie, że w naszych klasach są uczniowie, którzy mają rozmaite zainteresowania i talenty, nie jest objawieniem ostatnich lat. A jednak to ostatnia dekada była czasem, w którym zaczęto zwracać szczególną uwagę na indywidualizację kształcenia. Oczywiście, dostosowywanie form i metod pracy najczęściej wiązało się z diagnozowaniem w szkole zróżnicowaniem wynikającym z trudności w uczeniu się i funkcjonowaniu poszczególnych uczniów. Ci, dla których zadania wprowadzane na lekcjach były niewystarczającym wyzwaniem, rzadziej byli przedmiotem szczególnej troski grona pedagogicznego. Takie działania są zresztą w pełni zrozumiałe. Kiedy wyobrazimy sobie ogrom wysiłku, jaki należy włożyć w realizowanie spójnego programu dydaktyczno-wychowawczego, łatwo dojść do wniosku, że najczęściej koncentrujemy się na widocznych trudnościach. Wdrożenie zmiany zaczynamy od eliminacji najbardziej dezorganizujących pracę czynników.

Celem tego artykułu jest przedstawienie inspiracji tutorialowej do pracy z uczniami szczególnie uzdolnionymi. Nie chciałabym jednak, aby tak zakreślony temat opracowania wzbudził z gruntu błędne przekonanie, że tutoring jest sposobem pracy wyłącznie z uczniami zdolnymi. To szczególny rodzaj relacji łączących osobę uczącą się i jej tutora, który ma na celu rozwój. Nie istnieje zamknięty katalog celów rozwojowych realizowanych podczas tutorialu, a mocnych stron w tym procesie poszukuje się w różnych obszarach, nie tylko uzdolnieniach dziedzinowych.

Gdybyśmy spojrzeli na nauczanie naprawdę holistycznie, okazałoby się, że najskuteczniejsze praktyki dydaktyczne i wychowawcze, które naprawdę wpływają nie tylko na jakość kształcenia, ale także na pozytywną atmosferę pracy i wreszcie na dobre samopoczucie wszystkich uczniów i uczennic, wiążą się z dostrzeżeniem zróżnicowania grupy na wielu różnych poziomach i prowadzenie procesu nauczania zgodnie z tą diagnozą. Nie oznacza to wszelako całkowitego odrzucenia tradycyjnych metod i rozwiązań, ale jest zaproszeniem do krytycznego spojrzenia na nie i odpowiedzi na pytanie: czy tego potrzebują moi uczniowie i moje uczennice? Czy to rozwiązanie będzie dla nich najlepsze?

PODEJŚCIE TUTORSKIE W PRACY Z UCZNIAMI O SZCZEGÓLNYCH UZDOLNIENIACH

Na jednym z amerykańskich portali poświęconych edukacji, wspieranym przez fundację George'a Lucasa Edutopii, usłyszałam zdanie, które doskonale, moim zdaniem, oddaje wartości stojące za edukacją zorientowaną na zróżnicowanie. Wypowiedziała je jedna z nauczycielek na co dzień pracująca z młodszymi dziećmi. Dla niej najważniejszy komunikat, jaki może przekazać swoim uczniom, to: „I can see you” [„Widzę cię”]. To z pozoru banalne zdanie zawiera niebanalne przesłanie. Jeśli cię widzę, to znaczy, że jestem gotowa na to, żeby cię poznać, dowiedzieć się czegoś o tobie. To pierwszy i najważniejszy krok do tego, by zbudować takie środowisko uczenia się, w którym każdy uczeń i każda uczennica może w dobrej, bezpiecznej atmosferze się rozwijać.

Tutorial jest jedną z metod wspierających stawianie osoby uczącej się w centrum uwagi. Jednak jest to metoda bardzo specyficzna, a zrozumienie jej założeń wymaga doprecyzowania zarówno tego, co rozumiemy pod pojęciem tutoring, jak i lepszego poznania specyfiki pracy z uczniami szczególnie uzdolnionymi, żeby w rezultacie zapoznać się z praktycznymi sposobami zastosowania jej w pracy dydaktycznej.

CZYM JEST „PODEJŚCIE TUTORSKIE”?

W ostatnich latach słowo „tutor” i pojęcie „tutorial” pojawiają się w wielu kontekstach związanych z edukacją. Szkoły wprowadzają w swoją codzienną praktykę spotkania tutorskie uczniów z nauczycielami, a w placówkach, w których taka praktyka nie jest stosowana, coraz częściej mówi się o „tutorskim podejściu” do rozwoju uczniów. Wciąż jednak, jak się zdaje, nie do końca zdefiniowaliśmy ten zbiór pojęciowy, przynajmniej nie na tyle, by móc z pełnym przekonaniem nazywać w ten sposób różne edukacyjne zjawiska.

Kim jest tutor? Kim jest tutorka? Łaciński źródłosłów odsyła nas do pojęcia „opiekun”. Istotnie, starożytni widzieli w tutorze opiekuna, także w znaczeniu osoby przejmującej prawną odpowiedzialność

za sprawy i działania małoletniego. Witold Doroszewski w swoim słowniku definiuje to słowo (uznając je za już przestarzałe) jako: „ktoś, kto się czym, kim opiekuje; opiekun, wychowawca”, a „Wielki słownik języka polskiego” PWN wskazuje, że słowo to funkcjonuje dzisiaj w dwóch znaczeniach: „pracownika uniwersytetu lub innej szkoły czuwającego nad przebiegiem studiów studentów kształcących się w indywidualnym trybie” oraz przestarzałe jako „prywatnego nauczyciela lub korepetytora”. Słownikowe definicje nie wyczerpują jednak całego bogactwa skojarzeń ze współczesną koncepcją tutoring jako metody wspierania działania szkół. Warto przyrzeć się temu, w jaki sposób instytucje od lat realizujące programy indywidualnego wsparcia w uczeniu się definiują rolę tutora.

Na gruncie polskim tutoring pierwotnie wiązał się z zaczerpniętą z Oksfordu praktyką uczelni wyższych, w instytucjach takich jak Artes Liberales, Collegium Invisibile czy Międzywydziałowe Indywidualne Studia Humanistyczne. W szkołach, z początku przede wszystkim w liceach społecznych, stopniowo wprowadzano tutorial jako program wspierający rozwój uczniów; dziś coraz więcej szkół na różnych etapach edukacyjnych wprowadza elementy tutorialu do swojej praktyki. Warto w tym miejscu wspomnieć o Projekcie Tutor Fundacji Dorastaj z Nami i Collegium Wratislaviense, mającym na celu wspieranie uczniów w świadomym planowaniu swojej ścieżki edukacyjnej. W Szkole Edukacji PAFW i UW, w której pracuję, tutorial jest ważnym elementem kształcenia nauczycieli. Tutorzy i tutorki są osobami doświadczonymi w pracy dydaktycznej, rozumieją wyzwania, jakie stoją przed przyszłymi nauczycielami i wiedzą, w jaki sposób pomagać im porządkować własne doświadczenia i uczyć się dzięki nim. Tutorzy wspólnie z uczącymi się dokonują ewaluacji ich pracy, pomagają w stawianiu sobie celów rozwojowych. Tutorial w Szkole Edukacji ma także inny, mniej oczywisty, cel. Jest nim zaszczepienie w przyszłych nauczycielach chęci do pracy takimi metodami z ich uczniami w szkole.

KINGA BIAŁEK

W literaturze poświęconej teorii tutorialu podkreśla się rozróżnienie na „tutoring akademicki”, polegający na doskonaleniu rozumienia jakiejś dziedziny wiedzy i rozwijaniu umiejętności z nim związanych oraz „tutoring rozwojowy”, oparty przede wszystkim na samodzielnym odkrywaniu życiowych priorytetów i systemu wartości. Rozróżnienie jest ważne w odniesieniu do metod i podstawowych celów tych dwóch typów tutoringu, ale na gruncie szkolnym trudno jednoznacznie opowiedzieć się za jednym z nich. Cytowane często przez praktyków tutoringu przysłowie angielskie: „Kto chce uczyć Johna matematyki, musi znać matematykę i Johna” doskonale obrazuje takie podejście. Tutoring szkolny musi łączyć w sobie cele merytoryczne i wychowawcze – John, który zna samego siebie, będzie się lepiej uczył przez całe życie, nie tylko zresztą matematyki. W przedmowie do opracowania „Tutoring w szkole. Między teorią a praktyką zmiany edukacyjnej” redaktorzy tak wyjaśniają to konieczne połączenie:

Tutor to osoba posiadająca wiedzę, doświadczenie i odpowiednią formację oraz potrafiąca pracować w relacji jeden na jeden. Tutoring jest najczęściej długofalowym (obejmującym co najmniej semestr) procesem współpracy, nakierowanym na integralny – obejmujący wiedzę, umiejętności i postawy – rozwój podopiecznego (ang. tutee). Istotą tutoringu są indywidualne spotkania, na których w atmosferze dialogu, szacunku i wzajemnej uwagi tutor pracuje z podopiecznym, pozwalając mu dogłębnie poznać określony obszar wiedzy, rozwinąć umiejętność samodzielnego jej zdobywania oraz rozwinąć sztukę maksymalnego korzystania z własnych talentów. W tutoringu możemy wyróżnić dwa obszary rozwoju podopiecznego: osobisty i naukowy. Przenikają się one wzajemnie: dzięki rzetelnemu i inspirującemu tutorialowi (spotkanie tutorskie) uczeń może postępować

zarówno w wiedzy, jak i rozwoju osobistym, nabierając pewności siebie, a także rozwijając szlachetne cechy charakteru¹.

Niezależnie od deklarowanych kierunków tutoringu, każda realizująca taki program instytucja opracowuje swój model jego realizacji, dokonując wyboru różnych metod i wyznaczników formalnych (dotyczących na przykład częstotliwości spotkań). Są jednak elementy łączące je wszystkie, które postaram się pokrótce omówić. Poniższa lista nie jest spójnym modelem tutorialu – każda z realizujących go instytucji tworzy swój własny – a jedynie spisem najważniejszych elementów łączących się w „filozofię podejścia tutorskiego”, jak postanowiłam ją nazwać na potrzeby tego tekstu.

» **Tutorzy pracują nad indywidualnym rozwojem osoby uczącej się.** Co oznacza, że nawiązują z osobą uczącą się relację jeden na jeden. Tutorial zawsze musi być „szyty na miarę” – treści spotkań i wykorzystywane podczas sesji zadania i techniki odnoszą się do konkretnych, nazwanych i zdiagnozowanych potrzeb uczącego się. Tutor musi być wrażliwy na to, by nie narzucać podopiecznemu swoich rozwiązań, a proponować to, co wesprze realizację jego celów. Indywidualne podejście opiera się na założeniu, że na rozwój każdego człowieka wpływ mają różne czynniki, nie tylko związane z możliwościami i trudnościami merytorycznymi. Ogromne znaczenie w tym procesie będzie miała autodiagnoza i autorefleksja uczącego się, dlatego tutorzy dbają o to, by aktywność samopoznawcza zawsze stała po stronie osoby uczącej się.

» **Tutorzy nie są opiekunami** – w tym sensie, że odpowiedzialność za indywidualny rozwój spoczywa na osobie uczącej się, choć tutor wspiera ją w tym swoimi kompetencjami. Oznacza to, że wolność uczącego się uznawana jest za najwyższą wartość. Realizuje się to na wielu poziomach: od wyboru zaproponowanych przez tutora technik,

¹ Por. Budzyński M., Czekierda P., Traczyński J., Zalewski Z., Zembrzaska A. [red.] *Tutoring w szkole. Między teorią a praktyką zmiany edukacyjnej*, Wrocław 2009.

PODEJŚCIE TUTORSKIE W PRACY Z UCZNIAMI O SZCZEGÓLNYCH UZDOLNIENIACH

poprzez samodzielny wybór obszarów do pracy aż po decyzję na temat podejmowanych przez siebie celów rozwojowych.

» **Tutorzy nie są korepetytorami** – chociaż praca w metodzie tutoringowej nie wyklucza zajmowania się zagadnieniami merytorycznymi. W praktyce szkolnej tutorami zostają nauczyciele przedmiotowi, często pracują z uczniami dzielącymi z nimi pasje dziedzinowe. Jednak tutorial nie jest i nie może być powtórzeniem lekcji dla jednego widza.

» **Tutorzy nie są powiernikami wszystkich problemów.** Ucznia i nauczyciela w tutoringowej łączy szczególny rodzaj relacji – na pewno bliższej czy bardziej intymnej niż w klasie czy grupie – jest to relacja profesjonalna. Tutor nie zajmuje się rozwiązywaniem problemów osobistych, nie jest przyjacielem. Nie oznacza to, oczywiście, że tutor nie może udzielić fachowej porady czy skierować swojego podopiecznego do specjalisty, który w pełniejszy sposób odpowie na jego potrzeby (myślę tu o poradnictwie na przykład medycznym czy psychologicznym), ale zasadniczym tematem spotkań tutorskich zawsze pozostaje rozwój uczącego się.

» **Tutorzy nie są mistrzami dla swoich uczniów,** choć oczywiście mogą nimi być jako specjaliści w danej dziedzinie. Najważniejsza implikacja wynikająca z takiego podejścia odnosi się do rozumienia swojej roli nie jako elementu realizowania własnych ambicji i potrzeby tworzenia swoich „kopii”. Tutorzy nie zmuszają do podjęcia tych zagadnień, które sami uznają za ważne, a raczej pomagają podopiecznym odnaleźć własne ścieżki.

» **Tutorzy nie działają „doraźnie”.** Regularność spotkań jest niezbędnym elementem budowania relacji. Wyznacza także rytm uczenia się, buduje poczucie bezpieczeństwa i wzmacnia poczucie odpowiedzialności za proces uczenia się. Ustalone terminy spotkań sprzyjają także regularności w „przyglądaniu się” własnemu rozwojowi czy też autoewaluacji.

Sądzę, że na koniec warto dodać, iż podstawą myślenia o tutorialu jest przekonanie o głębokiej wartości uczenia się opartego na **dialogu**². Spotkanie tutorskie jest zaproszeniem do rozmowy, wymiany myśli, stawiania ważkich, głębokich pytań i próby odpowiedzi na nie. Bez mądrej, uczącej rozmowy nie uda się zrealizować żadnego celu tutorialu.

Kolejnym krokiem do zrozumienia istoty „podejścia tutorskiego” w pracy z uczniami szczególnie uzdolnionymi musi być przyjrzenie się temu, jak rozumiemy to pojęcie i

KIM JEST „UCZEŃ ZDOLNY”?

Pojęcie „uczeń zdolny” ma swoją bogatą tradycję w literaturze pedagogicznej. W zależności od podejścia, zdolności charakteryzuje się jako sprawność (na przykład w rozwiązywaniu zadań szkolnych), talent lub szczególną aktywność. Według Tadeusza Lewowickiego³ uczeń zdolny charakteryzuje się wysokim poziomem inteligencji i zdolności, ma wysokie osiągnięcia i możliwości w przyswajaniu jakiejś dziedziny lub wykazuje się twórczymi i oryginalnymi osiągnięciami artystycznymi. Jednak opieranie się wyłącznie na określeniu merytorycznych uzdolnień nie jest wystarczającym wskaźnikiem do pracy. Dlatego Lewowicki dodaje jeszcze, że uczeń zdolny charakteryzuje się także innymi cechami, wspierającymi jego rozwój. Są to: wielostronne zainteresowania, motywacja do nauki oraz pozytywne postawy wobec szkoły i uczenia się. Podobne wskazania definicyjne podaje Joseph Renzulli⁴ – według niego o szczególnych uzdolnieniach mówi się w wypadku współwystępowania trzech czynników: ponadprzeciętnych zdolności, zaangażowania w działania oraz zdolności twórczych (które są wiązką kompetencyjną złożoną z ciekawości poznawczej, oryginalności myślenia, odporności na niepewność i ryzyko, otwartości poznawczej czy empatyczności).

² Por. Miller W.R., Rollnick S. *Dialog motywujący*, tłum. R. Andruszko, Kraków 2014.

³ Por. Lewowicki T. *Kształcenie uczniów zdolnych*, Warszawa 1980.

⁴ Por. Renzulli J.S. *What makes giftedness? Re-examining a definition*, „Phi Delta Kappan” nr 60/1978.

KINGA BIAŁEK

Niezależnie od przyjętej definicji indywidualne zdolności ucznia i uczeniocy należy odpowiednio zdiagnozować (rozpoznać). W zakresie diagnozy wiele ośrodków doskonalenia nauczycieli przygotowało ciekawe materiały – przykładem może być zestaw materiałów przygotowany przez Ośrodek Rozwoju Edukacji. Tymczasem dla wielu nauczycieli- praktyków wciąż jest to dość trudne zadanie, także ze względu na złożoność takiej diagnozy. Jak pisze Teresa Giza:

Jeśli punktem wyjścia stanie się np. model zdolności Josepha Renzulliego, to diagnoza uczniów winna objąć zdolności intelektualne i specjalne, myślenia dywergencyjnego oraz motywację i zainteresowania. Można jeszcze przyjąć inną definicję – gdy uznamy za zdolne te dzieci, które w szybszym tempie opanowują dany materiał nauczania lub prezentują wytwory (prace plastyczne, wypracowania, wiersze) przewyższające jakością wykonania prace rówieśników – to wystarczająca może okazać się obserwacja. Ponieważ w Polsce działania w zakresie rozwijania zdolności uczniów są incydentalne, stąd też i problem ich diagnozowania jest słabo rozpoznany. Diagnozowanie jest bowiem ściśle związane z modelami przyszłego kształcenia wyselekcjonowanych dzieci⁵.

Nie trzeba dodawać, że dobra diagnoza uzdolnień ułatwia zadanie projektowania działań edukacyjnych, wspierających indywidualny rozwój uczniów.

Podejście tutorskie do pracy zakłada, że oprócz diagnozy zdolności poznawczych warto zwrócić uwagę na inne czynniki kształtujące postawy i działania osób uczących się. W tym sensie

podejmowana na spotkaniach diagnoza oparta jest przede wszystkim na założeniu, że to osoba ucząca się musi rozpoznać swoje mocne strony i zasoby tak, by możliwe stało się osiągnięcie założonych celów. Więcej o etapach pracy tutorskiej piszę w kolejnej części tego artykułu.

JAKIE SĄ ELEMENTY WSPARCIA TUTORSKIEGO W PRACY Z UCZNIAMI?

Kolejnym etapem rozważania tego, w jaki sposób pracować z uczniami szczególnie uzdolnionymi metodą tutorialową, jest spojrzenie „z lotu ptaka” na proces tutorski, który ma swoje konkretne etapy, odbywa się w pewnym rytmie i ma swoje zakończenie. W omówieniu tych etapów korzystać będę z opracowania „Tutoring. W poszukiwaniu metody kształcenia liderów”, wydanego w ramach programu Polsko-Amerykańskiej Fundacji Wolności „Liderzy PAFW”, realizowanego przez Stowarzyszenie Szkoła Liderów⁶. Program adresowany jest do osób dorosłych, wspiera je w budowaniu swojej roli lidera w lokalnych społecznościach, jednak opracowanie zawiera wiele cennych wskazówek na temat pracy metodą tutorialową, szczególnie w zakresie praktycznych rozwiązań i propozycji działań.

Poniżej przedstawię schematyczny plan spotkań, streszczając ogólne cele pracy na kolejnych etapach, postępując się fragmentami tekstu Katarzyny Czayki-Chetmińskiej, pochodzącego ze wspomnianego wyżej opracowania.

DIAGNOZOWANIE MOCNYCH STRON I OBSZARÓW ROZWOJU

Tutoring opiera się na założeniu, że człowiek ma duży, często ukryty i nie w pełni wykorzystany potencjał, który w odpowiednich warunkach może się ujawnić. (...) Rozwój nie polega jedynie na zdobywaniu wiedzy czy umiejętności, lecz ujawnianiu tych często

⁵ Giza T. *Kompetencje nauczycieli z perspektywy pedagogiki zdolności i twórczości*, „Studia Pedagogiczne. Problemy Społeczne, Edukacyjne i Artystyczne” nr 16/2006, s. 107.

⁶ Kaczarowska B. [red.] *Tutoring. W poszukiwaniu metody kształcenia liderów*, Warszawa 2007.

PODEJŚCIE TUTORSKIE W PRACY Z UCZNIAMI O SZCZEGÓLNYCH UZDOLNIENIACH

uśpionych, ukrytych, niewykorzystanych możliwości. (...) Liczne eksperymenty w zakresie edukacji pokazują, że przekonanie nauczyciela o możliwościach uczniów bezpośrednio wpływa na poziom ich osiągnięć. Warunkiem ujawnienia w pełni możliwości uczestnika jest pozytywna, oparta na szacunku i zaufaniu relacja z tutorem⁷.

Ten etap pracy szczególnie ważny jest z perspektywy pracy z uczniami. Młodzi ludzie często mogą mieć trudność w nazywaniu własnego potencjału, zwłaszcza w nieoczywistych, pozaszkolnych obszarach. Sytuacja uczestniczenia w edukacji formalnej wymusza na uczniach stawianie prostych diagnoz, opartych na przykład na ocenach zdobywanych na poszczególnych przedmiotach. Jednak dla każdego, kto zajmuje się edukacją, coraz bardziej oczywiste staje się przekonanie, że opis osiągnięć osobistych tylko w kategoriach szkolnych jest zupełnie niewystarczający. Tutoring jest zatem okazją do tego, by pomóc osobie uczącej się spojrzeć na siebie z nowej, nieoczywistej perspektywy.

W pracy z uczniami niezwykle ważne jest nazwanie ich osobistych preferencji i zainteresowań. W pracy indywidualnej wypowiedź: „Lubię język polski” traci znaczenie. Szukamy precyzyjniejszych sformułowań: „lubię pisać”, „chętnie czytam powieści grozy”, „lubię interpretować poezję”. Każda dziedina szkolna otwiera przed osobami uczącymi się ocean możliwości. Tutor pomaga nazwać te szczególnie interesujące obszary. Bywa też tak, że dopiero w trakcie spotkań tutorskich okazuje się, że zainteresowania i uzdolnienia wykraczają poza ramy wyznaczone przez przedmioty szkolne. To także jest doskonała okazja, by zweryfikować jakieś utarte przekonania o sobie i sprawdzić, na ile są jeszcze adekwatne do aktualnej sytuacji.

W tej relacji zaufanie jest absolutną podstawą. Ze strony osoby uczącej się oznacza gotowość do otworzenia się przed tutorem i poczucie

bezpieczeństwa. Tutor z kolei musi mieć zaufanie do szczerości podopiecznego i do jego trafnego osądu samego siebie. Spotkania tutorskie wspierają w nazywaniu zainteresowań, ale nie są przestrzenią ich oceny czy odrzucenia. To czas, w którym można bez obaw o konsekwencje nazywać własne trudności i wyzwania, a także otwarcie mówić o zniechęceniu i braku zainteresowania.

AUTOREFLEKSJA – BUDOWANIE SAMOOCENY

[Tutor] Zachęca do zadania sobie pytań (...): W jakich działaniach odnoszę sukcesy? Co o nich decyduje? Jakie są moje kompetencje? W czym jestem naprawdę skuteczny? Co mi pozwala dobrze robić to, co robię? Co decyduje o tym, że osiągam to, co zamierzam? W czym jestem naprawdę dobry? Co wnoszę do swojej działalności? Co można uznać za unikalne? Za co inni mnie cenią? W jakich obszarach najlepiej się rozwijam? Co jest podstawą tego rozwoju?⁸

Rzetelna ocena własnych mocnych stron i obszarów rozwoju jest warunkiem do tego, by móc uczyć się efektywnie. Pozwala także skupić się na próbie odpowiedzi na pytanie, jakie cechy, uzdolnienia i zainteresowania mogą pomóc mi w osiągnięciu sukcesu, a co może w tym przeszkodzić. W sytuacji typowo szkolnej autodiagnoza, nawet jeśli uczniowie są uczeni samooceny, rzadko odbywa się w sposób regularny i tylko w niewielkim stopniu ma wpływ na dalsze działania, choć niewątpliwie działania takie wspierają uczniów w uczeniu się. Jednak praca w systemie tutorialowym wymaga innego niż typowo szkolne podejścia do samooceny.

Za przykład niech posłużą strategie samooceny proponowane w metodyce oceniania kształtującego (OK) proponowanego przez Centrum Edukacji Obywatelskiej. Jednym z działań wspierających OK

⁷ Ibidem, s. 42.

⁸ Ibidem, s. 57-58.

KINGA BIAŁEK

jest samoocena uczniowska. W opracowaniu „Jak oceniać, aby uczyć” znajduje się taki komentarz dotyczący procedury samooceny:

Na początku projektu pierwsze uczniowskie próby samooceny i definiowania celów skończyły się porażką. Nauczyciele zauważyli, że jej źródłem był fakt, iż uczniowie nie potrafili określić konkretnych problemów ze zrozumieniem materiału ani też stawiać sobie realistycznych celów, tak aby te problemy rozwiązać w sensownym czasie. Jednak nauczyciele, którzy wprowadzili informację zwrotną w postaci komentarzy, czyli stworzyli takie środowisko klasowe, w którym uczniowie pracowali wraz z nauczycielami nad zrozumieniem komentarzy, siłą rzeczy zapewniali uczniom trening konieczny do dokonywania samooceny i podjęcia działań zmierzających do poprawy⁹.

W pracy merytorycznej, przedmiotowej, cele uczenia się najczęściej są podane przez nauczyciela i wynikają z realizowanego na lekcjach programu. Rozwój ćwiczonej umiejętności zazwyczaj także jest opisany, zapewne w formule kolejnych kroków, zatem podstawowa trudność uczniowskiej samooceny to rzetelna ocena własnego poziomu umiejętności. Tutaj sprawdza się praca z informacją zwrotną od nauczyciela, zaplanowanie zadań poprawczych i określenie czasu potrzebnego na osiągnięcie zakładanego efektu.

Praca z autodiagnozą rozwojową w tutorialu ma dużo mniej schematyczny i proceduralny wymiar. Opiera się na założeniu, że zasobów potrzebnych do osiągnięcia celu możemy szukać w różnych, czasem zupełnie niespodziewanych obszarach życia. Źródłami informacji o mocnych stronach mogą być inni ludzie, własne wewnętrzne przekonanie czy omówienie efektów pracy. Rzetelność

w tym wypadku to pogłębiony proces analizy wielu różnych perspektyw i danych, w którym tutor stanowi wsparcie, ale sam rzadko jest źródłem wiedzy.

Podczas tutorialu można także sięgać do doświadczenia „kształcącej porażki”, czyli sytuacji, w której osiągnięcie zamierzonego celu się nie powiodło, ale może być ona pomocna w określaniu takich działań na przyszłość, które służyć będą uniknięciu trudności i wyzwania.

STAWIANIE CELÓW ROZWOJOWYCH

Relacja tutorska jest nastawiona na rezultat, jakim jest zmiana, wykorzystanie zasobów lidera, sprawienie, by lepiej radził sobie z wyzwaniami. Tutor mówi – jestem z tobą, by zmiany, których chcesz, rzeczywiście zaszły. Budowanie relacji nie jest celem samym w sobie, lecz służy efektom. Konieczne jest takie jej ustawienie, by stwarzała warunki do działania, podejmowania wyzwań, do uczenia się¹⁰.

Tutorial jest procesem, który ma swój określony rytm, kolejne etapy, których końcowym efektem jest realizacja określonego na początkowym etapie celu rozwojowego. Cele rozwojowe są różnorodne, ale ich nazwanie i postawienie nie jest sprawą łatwą. Często na pierwszych spotkaniach osoby uczące się mają mgliste i niejasne pojęcie o tym, czego by chciały, np. „chciałabym być lepsza w sporcie”, albo „chciałabym dobrze pisać”. Im bardziej rozmyty jest ten cel, tym trudniej zaplanować kolejne kroki do jego realizacji.

Tutorzy dysponują narzędziami wspierającymi w konkretyzacji celu. Pomagają zawęzić lub rozszerzyć perspektywę, tak aby stawiane cele można było zrealizować w założonym czasie tutorialu, na przykład w ciągu dziesięciu miesięcy. Często w pracy metodą tutorialową korzysta się z narzędzi

⁹ Black P., Harrison Ch., Lee C., Marshall B., William D. *Jak oceniać, aby uczyć?*, tłum. J. Dutkiewicz, Warszawa 2006, s. 62-63.

¹⁰ *Tutoring. W poszukiwaniu metody kształcenia liderów*, op. cit. s. 45.

PODEJŚCIE TUTORSKIE W PRACY Z UCZNIAMI O SZCZEGÓLNYCH UZDOLNIENIACH

coachingowych, szczególnie na etapie formułowania celu. W wielu opracowaniach można spotkać się z metodą ewaluacji celu SMART. Jest to akronim pochodzący od angielskich słów: skonkretyzowany, mierzalny, ambitny, realny, terminowy. Ta metoda sprawdzi się szczególnie w pracy z uczniami, dla których specyfikacja własnych planów jest dużym wyzwaniem.

Za przykład niech posłuży opis takiej sytuacji. Do tutorki zgłosiła się uczennica, która ma szczególne uzdolnienia pisarskie i chciałyby je rozwijać. Swoją cel z początku określa jako: „polepszenie się w pisaniu”. Po kilku spotkaniach, dzięki pracy z tutorką, potrafi już określić swoje mocne strony i zainteresowania. Wie, że ma świetne pomysły na fabułę opowiadania, ale tylko kilka razy udało jej się napisać satysfakcjonujący tekst. Razem z tutorką ustalają, że do końca roku szkolnego napisze wielowątkową krótką powieść. Sprawdzamy cel zgodnie z metodą SMART:

- » jest skonkretyzowany – uczennica wie, na co się sama ze sobą umówiła, rozumie, czym jest jej cel,
- » jest mierzalny – efekt pracy jest konkretnie nazwany, wiadomo, czym ma się skończyć praca,
- » jest ambitny – wymaga od uczennicy pracy i koncentracji, dziewczyna ma doświadczenie w pisaniu opowiadań, teraz mierzy o krok wyżej, chce napisać krótką powieść,
- » jest realistyczny – po zbadaniu warunków i okoliczności uczennica stwierdza, że przy odpowiednim wsparciu tutorki poradzi sobie z zadaniem,
- » jest terminowy – uczennica wyznaczyła sobie konkretny deadline.

W ten sposób szanse na powodzenie w realizacji celu stają się większe.

PRACA MERYTORYCZNA

Innym aspektem pracy tutorskiej jest praca merytoryczna z uczniem. Tutaj sprawdzają się różne techniki,

znane także z tradycyjnych sposobów pracy lekcyjnej. Przede wszystkim są to metody rozwiązywania złożonych problemów, takie jak IBL (inquiry-based learning) czy PBL (problem-based learning).

Tutor może zaproponować wspólne rozwiązanie jakiegoś zadania. Jego wybór powinien opierać się na kryteriach decydujących o efektywności pracy. Na potrzeby niniejszego artykułu opracowałam kilka pytań, które mogą pomóc w wyborze odpowiedniego zadania. **Czy zadanie jest problemowe? Czy zadanie wymaga twórczego, nieszablonowego podejścia? Czy zadanie wymaga posługiwania się wiedzą z różnych dziedzin? Czy zadanie wymaga długotrwałego skupienia na pracy merytorycznej?** Te cechy w mojej opinii są kluczowe do tego, by dobrze wykorzystać czas tutorialu. Warto zwrócić uwagę na to, że rozwiązywanie takiego zadania pozwala rozwijać nie tylko wiedzę i umiejętności z zakresu jednej dziedziny, ale przede wszystkim pomaga budować złożone struktury poznawcze. Ponadto, niejako mimochodem, wpływa na kształtowanie postaw sprzyjających rozwojowi zainteresowań, takich jak wysoka motywacja i wytrwałość. I wreszcie, zaprasza do wykorzystania umiejętności z zakresu myślenia dywergencyjnego.

Tutor może także wykorzystywać spotkania do tego, by zaproponować osobie uczącej się różne inspiracje naukowe, na przykład wspólne przeczytanie jakiegoś tekstu naukowego albo omówienie znaczącego doniesienia ze świata współczesnej nauki. Często w pracy przedmiotowej zdarza się, że nauczyciele z różnych powodów pomijają ten aspekt kształcenia. Tymczasem dla osoby szczególnie zainteresowanej jakąś dziedziną rozmowa na temat wiadomości naukowych może być doskonałym impulsem do podjęcia własnych badań lub rozpoznania własnych pasji przedmiotowych.

AUTOEWALUACJA

Tutor podsumowuje (...) doświadczenia, wzmacnia ich wpływ, pomaga wyciągnąć wnioski, przełożyć na możliwe zastosowania w życiu. Pyta: Jak możesz

KINGA BIAŁEK

wykorzystać to, czego się nauczyłeś, co zobaczyłeś? Jakie zmiany wprowadzisz, co zrobisz w swoim miejscu pracy, w organizacji, w życiu codziennym? Co może ci utrudniać wprowadzenie tych zmian? Co może być dla ciebie ograniczeniem? Jak sobie z nim poradzisz? Czego się dowiedziałeś o sobie? Dialog z tutorem czyni te doświadczenia rzeczywiście kształcącymi, rozwojowymi. Tutor pomaga liderowi zrozumieć jego indywidualność, dostosować często uniwersalne i ogólne rozwiązania do jego specyficznej sytuacji, odnaleźć własną, niepowtarzalną drogę ich wdrażania¹¹.

Tutorial wspiera w samodzielności. To zdanie jest doskonałym wstępem do omówienia funkcji autodiagnozy w procesie tutorialu. Z jednej bowiem strony tutor działa „tu i teraz” w odpowiedzi na zdiagnozowane uprzednio aktualne potrzeby osoby uczącej się. Z drugiej strony, wszystkie działania tutorskie zorientowane są na przyszłość, na całe życie, zatem perspektywą działań musi być to, co wydarzy się czasem nawet kilka lat po zakończeniu procesu tutorskiego.

Jedną z najtrudniejszych umiejętności kształconych w procesie rozwoju zdolności powinna być umiejętność realistycznej oceny swoich osiągnięć. Nie mam tu na myśli, rzecz jasna, postawy „falszywej skromności” lub minimalizowania własnych sukcesów. Z drugiej strony, w pracy z uczniami uzdolnionymi nauczyciele obserwują niepokojące zjawiska związane z nieodpornością na krytykę czy nieprzyjmowaniem informacji zwrotnej o swojej pracy. Wszystkie działania nastawione na kształtowanie umiejętności autoewaluacji mogą okazać się kluczowe w budowaniu pozytywnych postaw wobec własnego rozwoju. Szczególnie istotne są dla tych uczniów, którzy w jakiś sposób

będą upubliczniać wyniki swojej pracy naukowej lub artystycznej.

Autoewaluacja podejmowana w procesie tutorialowym ma jeszcze jedno, często lekceważone zadanie. Wiąże się ono z budowaniem poczucia satysfakcji z własnej pracy. Sytuacją typową dla naszej rzeczywistości edukacyjnej jest mierzenie sukcesu osobistego wynikami różnych konkursów. Oczywiście, jest to ważny element budowania swojego poczucia wartości, ale nie jest wystarczający. Poczucie satysfakcji, które kształtowane jest wyłącznie za pomocą informacji zewnętrznej, jest kruche i nietrwałe, prowadzi do frustracji i niepewności. Ważnym zadaniem tutorów jest w tej sytuacji dostarczenie osobie uczącej się narzędzi do tego, by mogła samodzielnie ocenić swój postęp i rozwój. Jest to szczególnie ważne w przypadku osób młodych, które potrzebują mądrego i uważnego wsparcia w rozwijaniu dojrzałości.

Dobra i rzetelna autoewaluacja pozwala przekuć nawet trudne doświadczenie porażki w doświadczenie uczące, pozwala mądrzej wyciągać wnioski i planować zmianę w przyszłości. Może być pozytywnym impulsem do podejmowania działań korygujących i pozwala dostrzec, że uczymy się przez całe życie.

UCZENIE SIĘ UCZENIA SIĘ

Tutor ze swoim podopiecznym analizują również sam proces edukacyjny. W jaki sposób lider pracował nad swoim rozwojem? Czy działania edukacyjne zostały odpowiednio wybrane? Czego w nich zabrakło? Które z nich były skuteczne, przyniosły widoczne, namacalne zmiany? Co było satysfakcjonujące? Co sprawiało radość, a co było trudne? Jakie były źródła tych trudności?¹²

¹¹ Ibidem, s. 64.

¹² Ibidem, s. 65.

PODEJŚCIE TUTORSKIE W PRACY Z UCZNIAMI O SZCZEGÓLNYCH UZDOLNIENIACH

Od wielu lat w dyskursie edukacyjnym mówi się o roli refleksji metapoznawczej w uczeniu się¹³. Podobnie w działaniach tutorskich refleksja metapoznawcza będzie miała bardzo duże znaczenie dla efektywności procesu uczenia się. Z jednej strony bowiem pozwala na ewaluację własnych działań, z drugiej – uczy budowania procesu uczenia się na przyszłość.

Wydaje mi się, że z perspektywy pracy z uczniami o szczególnych talentach i uzdolnieniach warto wykorzystywać w praktyce wiedzę o planowaniu procesu uczenia się. Sensowny plan wymaga określenia miejsca początkowego, czyli diagnozy umiejętności wstępnych, a także określenia celu i spodziewanych efektów uczenia się. Jednak te czynności nie wystarczą. Szczególnie młodszy uczniowie mogą mieć trudność w określeniu kolejnych kroków i czynności niezbędnych do realizacji celu. Dlatego ważne jest wspieranie ich w kształceniu tej umiejętności.

Refleksja metapoznawcza może dotyczyć realizacji celów merytorycznych i rozwojowych. Sposób pracy różni się tylko ze względu na omawiany materiał. Tutorzy muszą umieć sami nazwać etapy procesu i przekazać tę umiejętność podopiecznym.

OD CZEGO ZACZAĆ?

Wdrożenie systemu pracy opartego na metodzie tutorialu w szkole nie jest rzeczą łatwą. Wymaga zmian organizacyjnych, przeszkolenia kadry, zaprojektowania procedury ewaluacyjnej i wykonania wielu innych czynności. Szczególnie trudno to osiągnąć w warunkach trudności lokalowych i rekrutacyjnych. A jednak, nawet w sytuacji, gdy tutorial w szkole nie jest możliwy, można zastosować przynajmniej część jego elementów w pracy nauczycieli i nauczycielek.

W moim odczuciu, najważniejsza jest sama zmiana podejścia do rozwoju uczniów szczególnie uzdolnionych w szkole. Jeżeli założymy, że

nadrzędnym celem pracy jest właśnie całościowe spojrzenie na uczniów i zobaczenie potencjału rozwojowego w bardzo różnorodnych dziedzinach ich życia – to już bardzo dużo. Kolejnym krokiem jest planowanie takich działań, które będą wspierać ich samodzielność poznawczą i inne cechy potrzebne w codziennym życiu.

I ostatnią, choć nie najmniej ważną, rzeczą w pracy metodą tutorską jest zaufanie – w możliwości i potencjał osób uczących się i w to, że osiągną sukces, niezależnie od tego, jak ten sukces definiują. ●

BIBLIOGRAFIA

1. Black P., Harrison C., Lee C., Marshall B., Wiliam D. *Jak oceniać, aby uczyć?*, tłum. J. Dutkiewicz, Warszawa 2006.
2. Budzyński M., Czekierda P., Traczyński J., Zalewski Z., Zembrzuska A. [red.] *Tutoring w szkole. Między teorią a praktyką zmiany edukacyjnej*, Wrocław 2009.
3. Giza T. *Kompetencje nauczycieli z perspektywy pedagogiki zdolności i twórczości*, „Studia Pedagogiczne. Problemy Społeczne, Edukacyjne i Artystyczne” nr 16/2006.
4. Hattie J. *Widoczne uczenie się dla nauczycieli*, tłum. Z. Janowska, Warszawa 2015.
5. Kaczarowska B. [red.] *Tutoring. W poszukiwaniu metody kształcenia liderów*, Warszawa 2007.
6. Lewowicki T. *Kształcenie uczniów zdolnych*, Warszawa 1980.
7. Miller W.R., Rollnick S. *Dialog motywujący*, tłum. R. Andruszko, Kraków 2014.
8. Renzulli J.S. *What makes giftedness? Re-examining a definition*, „Phi Delta Kappan” nr 60/1978.

¹³ Por. Hattie J. *Widoczne uczenie się dla nauczycieli*, tłum. Z. Janowska, Warszawa 2015.